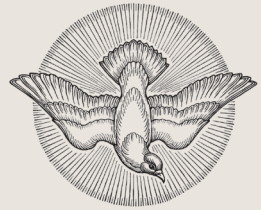

Bram van de Beek

DRIE

EEN

*God zet alles in
om ons te redden*

HEID

Bram van de Beek

DRIE
EEN
HEID

*God zet alles in
om ons te redden*

KokBoekencentrum Uitgevers | Utrecht

Inhoud

Woord vooraf 9

1. **Drie-eenheid – een lastig probleem** | 13
2. **De basis** | 18
 - 2.1. *De trinitarische doopformule en doopbelijdenis* | 18
 - 2.2. *Leven door de opgestane Christus* | 20
 - 2.3. *Leven door de Geest* | 26
 - 2.4. *De HEER is God* | 28
 - 2.5. *De verhoudingen* | 33
 - 2.6. *De Naam* | 39
 - 2.7. *Geen probleem* | 47
 - 2.8. *De tijd tussen Pasen en Pinksteren in het Nieuwe Testament* | 58
3. **Beter dan de filosofie** | 65
 - 3.1. *Een nieuwe context* | 65
 - 3.2. *Justinus de Martelaar* | 67
 - 3.3. *Irenaeus van Lyon* | 68
 - 3.4. *Origenes* | 70
 - 3.5. *Tertullianus* | 72
 - 3.6. *De afsluiting van een tijdperk* | 77
4. **Christologie** | 79
 - 4.1. *Een nieuwe situatie* | 79
 - 4.2. *Arius en de kring om hem heen* | 81
 - 4.3. *Niet op Nicea bedacht* | 84
 - 4.4. *God zelf of volkomen aan God gelijk?* | 87

- 5. Vechtend om het eens te worden met de filosofie** | 92
 - 5.1. *De Godheid van de Heilige Geest* | 92
 - 5.2. *Geen drie Goden* | 96

- 6. Zijn rijk zal geen einde hebben** | 100
 - 6.1. *Marcellus van Ancyra* | 100
 - 6.2. *Oeconomische Triniteit en Wezenstriniteit* | 102
 - 6.3. *Een noodmaatregel* | 104
 - 6.4. *De opstanding van het vlees* | 105

- 7. Een in zichzelf gekeerde God** | 110
 - 7.1. *Augustinus over de Drie-eenheid* | 110
 - 7.2. *De psychologie van God* | 112
 - 7.3. *Totdat het rust vindt in U* | 113
 - 7.4. *De filosofie heeft gewonnen* | 117
 - 7.5. *... en de Zoon* | 118

- 8. En toen kwam de islam** | 122
 - 8.1. *De geesten waren ervoor rijp gemaakt* | 122
 - 8.2. *De reactie van de christenen* | 128
 - 8.3. *Argumenten voor de Drie-eenheid* | 129
 - 8.4. *Overwegingen* | 131
 - 8.5. *De enige echte God* | 135

- 9. Eeuwen stilstand en een nieuw begin** | 142
 - 9.1. *Het vuur gedooft* | 142
 - 9.2. *Richard van St. Victor* | 143
 - 9.3. *Calvijn en de antitrinitariërs* | 144
 - 9.4. *Een nieuw begin* | 147

- 10. Sociale Drie-eenheid** | 153
 - 10.1. *Moltmann* | 153
 - 10.2. *God is sociaal* | 154
 - 10.3. *Hoe dichtbij is God?* | 157
 - 10.4. *De maatschappij als spiegel van God en omgekeerd* | 160

11. Trinitarische spreiding | 164

11.1. Noordmans | 164

11.2. Van Ruler | 166

11.3. Het vervolg | 168

11.4. Allang in de praktijk | 172

12. Terugblik | 176

12.1. Het begint bij de doop | 176

12.2. De ware God is opgestaan | 177

12.3. God met ons – voor altijd | 181

12.4. Dichtbij Jezus' opdracht blijven | 182

12.5. Het gekeerde tij | 185

*12.6. De leer van de Drie-eenheid als kerkelijke en
maatschappelijke kritiek* | 188

12.7. Vermoeide mensen | 189

12.8. Terug naar de basis | 190

Register van bijbelplaatsen | 193

Register van personen en kernbegrippen | 198

Woord vooraf

In 2024 schreef ik een artikel over de leer van de Drie-eenheid in de vroege kerk voor een wetenschappelijke encyclopedie. Toen dat klaar was, bedacht ik dat het zinvol zou zijn om dit breder uit te werken en dit te delen met een wijdere kring dan de paar specialisten die die encyclopedie lezen. Ik heb dit boek geschreven om mensen in de kerk te dienen, niet alleen om een lastig probleem waarmee de christelijke theologie lijkt te zijn opgezaagd te verhelderen, maar vooral om de bevrijdende boodschap over te brengen die gegeven is met de belijdenis van de drie-enige God. De Drie-eenheid is niet een lastig ahangsel van de theologie, maar zo basaal als de doop. Je komt de kerk binnen in de naam van de Vader en van de Zoon en van de Heilige Geest. De belijdenis van de Drie-eenheid is de hele christelijke theologie en het hele christelijke leven in één zin samengevat: je bent gedoopt!

We benaderen de leer van de Drie-eenheid aan de hand van de geschiedenis van wat in de kerk daarover is gezegd. De basis daarvan wordt gevonden in het Nieuwe Testament. Daarna wordt uitvoerig stilgestaan bij de ontwikkelingen in de vroege kerk, de overgangperiode van het Nieuwe Testament naar de gefixeerde leer over de Drie-eenheid vanaf het eind van de vierde eeuw, en tenslotte richten we onze aandacht op de nieuwe ontwikkelingen van de laatste eeuw.

Aan de hand van dit historisch overzicht wordt duidelijk hoe de knelpunten zijn ontstaan en waarom het nog steeds wringt in de leer van de Drie-eenheid. Misschien wringt het wel het meest bij hen die van de nood een deugd hebben gemaakt en de

illusie wekken dat Drie-eenheid over mensen gaat die passen bij God, in plaats van over God die mensen redde die van geen kant bij Hem pasten.

Ontleend aan het Latijn wordt voor de Drie-eenheid vaak het woord ‘Triniteit’ genoemd. In dit boek maak ik gewoonlijk gebruik van het gewone Nederlandse woord ‘Drie-eenheid’. Omdat er geen bijpassend bijvoeglijk naamwoord is dat naar de Drie-eenheid verwijst, gebruik ik daarvoor wel het woord ‘trinitarisch’, om voortdurende omschrijvingen die de tekst alleen een maar ingewikkeld zouden maken, te vermijden. En soms gebruik ik daarom ook maar ‘Triniteit’, zeker als het gaat om ingeburgerde termen zoals ‘Wezenstriniteit’ of ‘triniteitsleer’.

Gewoonlijk heb ik gebruikgemaakt van de NBV21. Soms heb ik gekozen voor een andere of eigen vertaling, als deze de nuance in het Grieks die voor het vertoog van belang was beter weergeeft. Om het lezen niet te onrustig te maken heb ik dat niet elke keer afzonderlijk vermeld.

De naam van God wordt weergegeven door **HEER**, in klein kapitaal. De vertalers van de NBV hebben bewust deze keuze gemaakt. Zij hebben die echter alleen toegepast bij de vertaling van het Oude Testament, waar de godsnaam wordt weergegeven door de Hebreeuwse letters JHWH. De Griekse vertaling heeft voor de naam van God het woord *kurios*, ‘heer’ gekozen en het Nieuwe Testament is de vertalers van het Oude Testament daarin gevolgd. Het is daarom niet meer dan logisch ook in het Nieuwe Testament in het Nederlands **HEER** te gebruiken. Als Jezus wordt beleden als God, en daarom de naam boven iedere naam gekregen heeft en ieder Hem moet belijden als de **HEER** (Fil. 2:9-11), is de consequentie dat we als Jezus de **HEER** genoemd wordt, ook hoofdletters gebruiken. Anders nemen we niet serieus dat de heilige naam Hem toekomt. Ik heb het daarom consequent doorgevoerd, behalve wanneer het expliciet over een relationeel gebruik van ‘Heer’ gaat, zoals bij het belijden van Jezus als ‘onze Heer’; daar is het niet de naam, maar een titel.

Ik dank mijn dochter Foka voor het kritisch lezen van het manuscript en verder alle collega's en anderen die hebben bijgedragen aan deze studie.

1 Drie-eenheid – een lastig probleem

De Drie-eenheid van God is een kernthema uit het belijden van het christelijk geloof. Soms wordt deze zelfs als het meest kenmerkende van het christendom gezien. Het leert geen veelgodendom, maar ook geen strikt monotheïsme zoals het jodendom en de islam. Christenen belijden één God, die tegelijk drie is.

Maar als je gaat vragen wat de Drie-eenheid betekent, blijven velen het antwoord schuldig, vooral als je vraagt hoe dat kan. Hoe kan één tegelijk drie zijn? Dat is geen vraag die pas kortgeleden is opgekomen, door kritische moderne mensen opgeworpen om het christelijk geloof te bestrijden. Het is een probleem dat het christendom al eeuwen met zich meedraagt – vanaf het moment dat christenen in de ontmoeting met anderen hun geloof wilden uitleggen. Daarbij was aanvankelijk niet de ontmoeting met aanhangers van andere godsdiensten het meest uitdagend, maar veel meer het debat met de heersende filosofie, waartegenover christenen verantwoording wilden afleggen. In dat debat werd het probleem op scherp gezet: hoe kan één tegelijk drie zijn?

Dat probleem kan geformuleerd worden in diepzinnige discussies met christelijke en niet-christelijke filosofen, het kan ook simpel gesteld worden als een vraag bij het christelijke onderwijs. Op de catechisatie stelden we vroeger ook deze vraag aan de dominee. Het antwoord was simpel: ‘Je moet niet zeggen: “ $1 + 1 + 1$ ”, maar “ $1 \times 1 \times 1$ ”’. Dan klopte de som wel. Maar was de vraag daarmee beantwoord? Wat werd ermee gezegd

dat hielp bij het nadenken over God? Helemaal niets. Je kreeg het gevoel dat het een verlegenheidsantwoord van de dominee was, die het zelf ook niet begreep. En zo zal het veel dominees vergaan – net als veel catechisanten en andere christenen, die de catechese al lang achter zich hebben gelaten.

Alleen het sommetje anders maken, helpt niet om de Drie-eenheid te begrijpen en het probleem dat mensen, niet-christenen én christenen, daarbij voelen, op te lossen. In de loop van de kerkgeschiedenis is op verschillende manieren geprobeerd om duidelijk te maken dat drie heel goed één kan zijn. Daarbij worden soms voorbeelden uit de natuur genoemd. Een rivier bestaat ook uit drie elementen: de bron, de stroom en de monding. Of een berg: de top, de helling en de voet. Toch gaat het om één rivier en om één berg. Water kennen we ook in drie fasen: water, ijs en stoom. Toch is het allemaal hetzelfde water, alleen onder andere omstandigheden. Zo is God de ene God, alleen in verschillende relaties naar ons: als Schepper, Verlosser en Vernieuwer.

Zulke vergelijkingen proberen duidelijk te maken dat de ene God toch drie kan zijn. Ze kunnen iets verhelderen. Ze maken in elk geval duidelijk dat de werkelijkheid gecompliceerder is dan een eenvoudige rekensom. Toch helpen ze niet echt. De natuurlijke verschijnselen waarover ze gaan, hebben een heel ander karakter dan God, die ons als persoon tegemoet treedt. God is geen kameleon, die zich aan de omstandigheden aanpast en in verschillende situaties op verschillende manieren verschijnt. Hij is echt drie – de klassieke leer van de Drie-eenheid spreekt over drie *personen*. Nu kan er een heleboel gezegd worden over het begrip ‘persoon’ in de tijd dat de leer van de Drie-eenheid werd geformuleerd, maar het blijft staan dat we in het orthodoxe christelijke belijden echt te maken hebben met drie personen, welke nuanceringsen we vervolgens ook aan dat begrip geven. Net zomin als het gaat om een abstracte rekensom, gaat het om abstracte filosofische begrippen. Het gaat om de levende God, die ons ontmoet. En de kerk belijdt dat

God ons ontmoet als de Vader, de Zoon en de Geest. Wie maar één keer de evangeliën uit de Bijbel heeft gelezen, weet dat het daarbij om concrete personen gaat, zoals we basaal over personen denken. De Vader en de Zoon zijn met elkaar in gesprek. Ze zijn werkelijk een ander. De Vader is niet de Zoon en de Zoon is niet de Vader. En de Geest is een andere pleitbezorger, of anders vertaald: een andere trooster, dan Jezus.

Er zijn drie personen, van wie de kerk alle drie belijdt dat ze God zijn. Toch belijdt de kerk dat er maar één God is. En daar heeft ze moeite mee. Voor de meeste christenen is die moeite zo groot, dat ze het antwoord op de vraag hoe dat kan, schuldig blijven. Ze bedenken hooguit smoezen door een ander sommetje op het bord te zetten of vergelijkingen uit de natuur te zoeken die totaal ontoereikend zijn om de vraag te beantwoorden. In de praktijk negeren de meeste christenen de vraag gewoon. In feite nemen ze de Drie-eenheid niet echt serieus. Formeel zullen ze belijden dat Jezus God is, maar in hun spreken over hun geloof is Jezus toch van een andere orde. Hij is meer dan een mens, Hij heeft iets van God, maar dat Hij God zelf zou zijn is op de achtergrond geraakt. Hij bemiddelt tussen God en ons. Hij is door God gestuurd om ons te redden. Daarbij wordt Hij steeds meer naar onze kant getrokken. Hij kwam bij ons heel gewoon. Hij is veel meer onze broer, die met ons meevoelt, ons begrijpt en accepteert zoals we zijn, dan God die onze Schepper is, door Wie en tot Wie alle dingen zijn (Kol. 1:16). De Geest laat zich nog makkelijker temmen door Hem te zien als een kracht die van God uitgaat, een inspiratiebron voor het goede leven.

Drie-eenheid – we doen er niet zo veel mee. En we kunnen er niet zo veel mee.

In de afgelopen eeuw hebben verschillende theologen de handschoen opgenomen en de vlucht naar voren genomen. Ze hebben de Drie-eenheid geschetst als de basis voor een sociale leer van het christelijk geloof. In een groot deel van de internationale theologiebeoefening is dit zelfs de dominante wijze van denken over de Drie-eenheid geworden. Toch is deze niet

doorgedrongen in de meerderheid van de kerk, in de praktijk van verkondiging, onderwijs en pastoraat. Het is wel een leer die de Drie-eenheid centraal stelt, maar er wordt niets mee gedaan. Het lijkt een mooie theorie, maar ze staat ver van het gewone kerkelijke leven – waarschijnlijk omdat het geen herkenning oproept bij omgang met de Bijbel, in de kerk en thuis, waar mensen hun weg gaan met God.

Door de intensivering van de contacten met de islam en de aanwezigheid van moslims in de Nederlandse en andere Europese samenlevingen, is het belijden van de Drie-eenheid opnieuw op scherp gekomen. We kunnen er niet meer mee volstaan het probleem stilzwijgend te negeren en te beperken tot een lastige vraag op de catechisatie. We worden ervoor ter verantwoording geroepen – als we tenminste bereid zijn ons ter verantwoording te laten roepen, nu niet meer door de filosofie met abstracte denkkaders, maar door een zelfbewuste islam.

‘God heeft geen Zoon’, zegt de islamitische schoonzoon gedecideerd tegen zijn christelijke schoonvader. Daar helpen geen verhaaltjes tegen over sommen, bergen, rivieren of water. Het gaat de schoonzoon niet over een probleem dat hij niet kan rijmen en waarover je samen een boom kunt opzetten. Het gaat hem om de kern van zijn geloof in God. Zijn belijden staat of valt met die uitdrukking: ‘God heeft geen Zoon.’ Want God is één. Zijn wereld, zijn leven, zijn persoon hangen daarvan af, want als God niet één is, dan is de wereld een chaos, een domein van elkaar bestrijdende machten. Dan is God niet meer groot, maar een gedeelde werkelijkheid. God die niet één is, is geen God, hooguit een van de vele godjes die elkaar bestrijden of deals maken. Als God niet één is, dan kun je op God niet aan en dan kun je nergens meer op aan. God is één of de wereld is een chaos.

Wat kunnen christenen die formeel de Drie-eenheid belijden, maar er niet meer mee kunnen dan wat primitief gebazel of idealistische hoogstandjes, inbrengen in de confrontatie

met een zelfbewuste godsdienstige gemeenschap voor wie de Drie-eenheid weerzinwekkend is, symbool van alles wat godsdienstig verkeerd is?

Kan de kerk hierop reageren met eenzelfde religieuze intensiviteit om haar belijden duidelijk te maken? Of beter: met een diepere religieuze intensiviteit? Want het gaat niet om alternatieven die naast elkaar kunnen bestaan. Het gaat om alles of niets. Het gaat over God.

WAAROM GELOVEN WE IN DE DRIE-EENHEID EN WAT BETEKENT DAT VOOR ONS LEVEN?

De Drie-eenheid is voor veel christenen een moeilijk en omstreden onderwerp. Wat zeggen we wanneer we spreken over God als Vader, Zoon en Geest?

In dit verhelderende boek laat theoloog Bram van de Beek zien dat de Drie-eenheid geen abstracte puzzel is, maar alles te maken heeft met de kern van het christelijk geloof. Vanuit de vroegste belijdenissen en de geschiedenis van de triniteitsleer wijst hij op de bevrijdende boodschap van Gods koningschap, zichtbaar geworden in Jezus Christus, als liefde tot het einde. Daarom begint het christelijk geloof met de doop in de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, met de Zoon in het centrum.

Een heldere en toegankelijke gids voor iedereen die dit oude mysterie beter wil begrijpen.

Bram van de Beek is emeritus-hoogleraar symboliek van de Vrije Universiteit in Amsterdam en bijzonder hoogleraar systematische theologie aan de Universiteit van Stellenbosch (Zuid-Afrika).

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 4507 5 • NUR 700

9 789043 545075 >